

Strižak, N. (2015). Opšte karakteristike usvajanja trećeg jezika i srpski kao L3. U: *Primenjena lingvistika danas – izazovi modernog doba* (V. Polovina i S. Gudurić, ur.), Beograd: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, 125-134.

371.3::81'243

Nikica Strižak

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

OPŠTE KARAKTERISTIKE USVAJANJA TREĆEG JEZIKA I SRPSKI KAO L3

U radu su predstavljene glavne teme kojima se bavi usvajanje trećeg jezika kao relativno nova, samostalna teorijska disciplina, nastala iz teorije usvajanja drugog jezika i iz proučavanja višejezičnosti. Traže se odgovori na pitanja da li je prethodno znanje drugog jezika odgovorno za (eventualno) brže usvajanje trećeg ili u ovom procesu veću ulogu igraju metalingvistička znanja učenika i već stečeno iskustvo u učenju stranog jezika. Posebna pažnja posvećena je psihotipologiji, odnosno subjektivno donesenim procenama o sličnostima i razlikama između jezika i načinu na koji ove subjektivne procene učenika utiču na proces učenja jezika i krajnje postignuće.

Ključne reči: treći jezik, drugi jezik, međujezički uticaji, psihotipologija

Uvod

Teorija usvajanja trećeg jezika (L3), odnosno drugog stranog jezika, mlada je teorijska disciplina koja je nastala u okviru teorije usvajanja drugog jezika (eng. *SLA – second language acquisition*) i proučavanja multilingvizma. Iako se o multilingvizmu razmišljalo i pisalo i ranije, kao samostalan teorijski pristup se usvajanje trećeg jezika (*TLA – third language acquisition*) formira u poslednjih dvadesetak godina, nakon što je određeni broj istraživanja pokazao da znanja o učenju i usvajanju drugog jezika (L2) nisu dovoljna da bi se objasnili svi mehanizmi ovladavanja drugim stranim jezikom, niti da bi se u potpunosti razumela individualna višejezičnost.¹ Polazeći od tvrdnje da se trilingvizam ne može posmatrati kao „produženi bilingvizam“ (Huffeisen i Jessner 2009:111), jer brojni empirijski dokazi pokazuju da je učenje trećeg (drugog stranog jezika) sasvim drugačiji proces od učenja drugog jezika (odnosno prvog stranog jezika), De Angelis i Selinker ističu: „...višejezični govornik niti je zbir tri ili više jednojezičnih govornika, niti je dvojezični govornik sa dodatnim jezikom. Po našem mišljenju, višejezični govornik je govornik tri ili više jezika, sa

¹ Istorijski pregled razvoja misli o bilingvizmu i multilingvizmu dat je u knjizi *Third or Additional Language Acquisition* (De Angelis 2007).

jedinstvenom lingvističkom konfiguracijom koja često zavisi od lične istorije i zato usvajanje trećeg jezika ne može biti posmatrano kao produžetak proučavanja drugog jezika ili bilingvizma“ (De Angelis i Selinker 2001:45)². U mnogobrojnim eksperimentalnim proučavanjima u jednom momentu je postalo jasno da jezik čije se usvajanje posmatra obično nije prvi strani jezik koji je ispitanik učio. Moguće je da onaj koji uči treći jezik ima različita znanja i poznaje drugačije mehanizme od učenika³ koji zna samo jedan strani jezik. Neminovno se nametnulo pitanje s jedne strane uticaja tog konkretnog prethodno usvajanog stranog jezika na jezik koji se trenutno uči, a sa druge strane, samog lingvističkog iskustva u učenju stranog jezika, koje kod učenja trećeg jezika svakako postoji. Fokusiranje na usvajanje trećeg jezika, prisutno u radovima proteklih godina, znači da se počela praviti razlika među ispitanicima u zavisnosti od njihovog prethodnog lingvističkog iskustva. Na probu je, zatim, stavljena teza o konačnom postignuću, odnosno o (ne)dostižnom nivou znanja stranog jezika, jednakim sa nivoom koji poseduje maternji govornik istog jezika. Postavljeno je pitanje da li je moguće dostići kompetenciju maternjeg govornika u nekoliko stranih jezika u svim segmentima (gramatičkom, leksičkom, diskursnom, pragmatičkom)? Većina učenika ne dostiže kompetenciju maternjeg govornika u trećem jeziku/trećim jezicima, ali to nije nužno problem. Kada se kao kriterijum ne bude uzimao idealizovani maternji govornik, postignuće će se moći posmatrati zavisno od funkcije i konteksta u kome se jezik koristi, a od višejezičnih govornika se neće očekivati da budu zbir dva ili više monolingvala (Cenoz-Iragui 2010:222). U ovom radu izložićemo probleme terminološkog određenja drugog i trećeg jezika, kao i posebne karakteristike usvajanja trećeg jezika na koje je potrebno obratiti pažnju kako u istraživanjima, tako i u metodičkim pristupima u nastavi.

Terminologija – šta znači treći jezik?

U literaturi koja se bavi trećim jezikom ne postoji uvek slaganje oko određenja ovog termina. Bjorn Hammarberg, švedski lingvista i autor jedne od prvih longitudinalnih studija iz ove oblasti, iznosi nekoliko mogućih određenja pojma treći jezik (Hammarberg 2010:93), po različitim kriterijumima. U lingvistici postoji višedecenijska tradicija upotrebe termina drugi jezik za svaki jezik koji se uči posle prvog (L1). Prvi je onaj jezik koji se usvaja u najranijem detinjstvu (maternji), a L2 je onaj jezik koji se uči/usvaja nakon određenog uzrasta (obično se

² Prevod je naš: „...it should be said that a multilingual is neither the sum of three or more monolinguals, nor a bilingual with additional language. Rather, in our view a multilingual is a speaker of three or more languages with unique linguistic configuration, often depending on individual history, and as such the study of third or additional language acquisition cannot be regarded as an extension of second language acquisition or bilingualism.“

³ U ovom radu naziv *učenik* će se upotrebljavati kao ekvivalent engleskom terminu *learner* i odnosi se na svakoga ko uči jezik, nezavisno od njegovog uzrasta i nivoa obrazovanja i nezavisno od mesta, vremena i metode učenja.

govori o trećoj ili četvrtoj godini života).⁴ Značajno je da u oba ova slučaja zapravo može biti reči o više od jednog jezika, dakle možemo imati nekoliko L1 i nekoliko L2. Ovde je osnovna razlika napravljena ne na osnovu broja jezika, već na osnovu životnog doba u kojem se jezik usvaja. Međutim, kako Hamarberg primećuje, ovo proširivanje termina drugi jezik izvan osnovnog značenja atributa „drugi“ jeste mač sa dve oštrice. Sa jedne strane, izbegava se gomilanje neprecizno definisanih termina, međutim, sa druge strane se upravo zamagljuje karakter situacije učenja stranog jezika. Nije svejedno da li prvi put u životu učimo strani jezik ili već posedujemo to iskustvo. Činjenica da učenik/ispitanik već poseduje iskustvo učenja nematernjeg jezika se često previđa u studijama o usvajanju stranog jezika (ili o nekom aspektu tog procesa), čime se zanemaruju razlike u „ličnom lingvističkom iskustvu“ svakog učenika i posledice tih razlika na sam proces učenja. Osim toga, upotreba termina L1 za maternji jezik i L2 za sve kasnije jezike u centar pažnje stavlja dvojezičnost (bilingvizam)⁵, a ne višejezičnost (multilingvizam), iako je najveće interesovanje istraživača proteklih godina usmereno upravo na višejezičnost, koja je u današnjem svetu „pre pravilo nego izuzetak“ (Durbaba 2011: 590)⁶.

Sudeći po nekim od radova iz ove oblasti u poslednjih desetak godina, termin treći jezik jeste vrlo prisutan i, mogli bismo reći, uobičajen. To ne znači da postoji definitivan dogovor oko toga na šta se tačno misli kada se kaže treći jezik. Ako jezike koje pojedinac govori označavamo koristeći linearni (hronološki) model, kriterijum nam je isključivo redosled usvajanja jezika. Pa je tako treći jezik onaj čije je učenje počelo posle prvog i drugog, na primer u slučaju drugog stranog jezika koji dete dobija u školi. Međutim, hronološki kriterijum određivanja prvog, drugog, trećeg itd. jezika nije dovoljan da bi se razumela i opisala individualna višejezičnost. Ovde se postavljaju pitanja simultanog učenja/usvajanja dva jezika, prekinutog, pa kasnije u životu nastavljenog učenja jednog jezika, kao i najvažnije pitanje obima znanja i ostvarenih kompetencija na jednom jeziku. Hamarberg nudi treću mogućnost označavanja jezika koji se proučavaju, tako da je L1 prvi jezik koji se uči u najranijem detinjstvu (maternji), L2 je prvi strani jezik, prvi koji se uči posle maternjeg, a L3 su svi drugi strani jezici koji se uče posle L2: „... termin treći jezik odnosi se na nematernji jezik koji se trenutno koristi ili uči/usvaja u situaciji gde učenik već poznaje

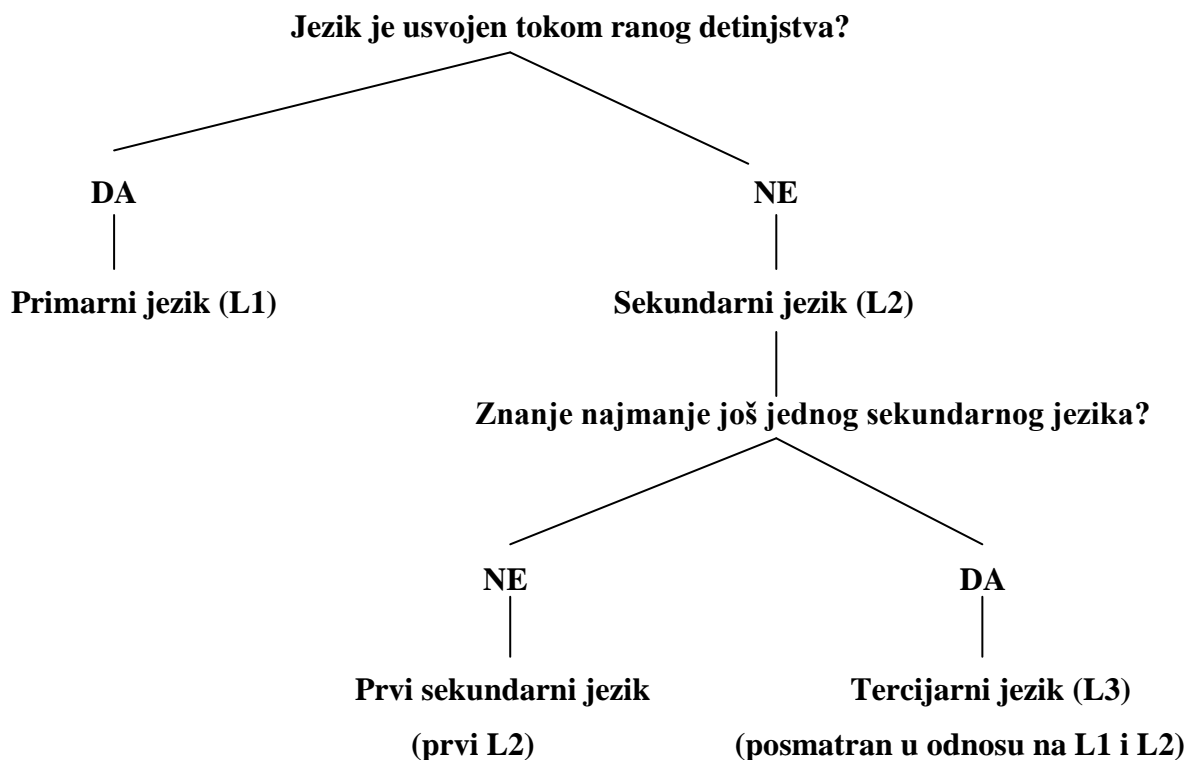
⁴ Na srpskom jeziku, osim termina *maternji jezik*, u upotrebi su i *prvi jezik*, *polazni jezik*, *L1*. Pored termina *strani jezik*, koriste se i *drugi jezik*, *ciljni jezik*, *L2*, a s obzirom na društvenu višejezičnost i *jezik društvene sredine*, *jezik nacionalne manjine* itd. (Durbaba 2011:592).

⁵ Ovde se misli na dvojezičnost u širem smislu, dakle na „svaku pojavu korišćenja dva jezika“, dok se dvojezičnost (bilingvizam) u užem smislu odnosi na „potpuno ili delimično simultano usvajanje dva jezika u ranom detinjstvu“ (Durbaba 2011: 596).

⁶ Ovde konkretno mislimo na individualnu višejezičnost, dakle situaciju da pojedinac poznaje i/ili u određenoj meri koristi više od jednog jezika u svom svakodnevnom životu.

jedan ili više drugih jezika, pored jednog ili više prvih jezika.“ (Hammarberg 2010:97).⁷ Dakle, L3 je posebna kategorija L2, a ne nužno jezik broj tri u nizu jezika koje pojedinac uči. Ovakvo shvatanje trećeg jezika prisutno je u velikom broju radova.

Kao pokušaj prevazilaženja teškoća u preciznom terminološkom određenju pojmova kojima se bavimo, Hamarberg je u navedenom radu predložio izmenu postojećih termina relativno sličnim nazivima: primarni, sekundarni i tercijarni jezik, navodeći da bi oni predstavljali kognitivnu hijerarhijsku strukturu, a ne hronološku ili bilo kakvu drugu. L2 je sekundaran u odnosu na L1 ne zato što je usvajan kasnije, već zato što je njegovo usvajanje počelo kada su strukture i principi L1 već bili ustanovljeni, pa su uslovi pod kojima se sekundarni jezik usvaja značajno različiti od onih u kojima se usvajao primarni jezik. L3 je tercijaran u odnosu na oba prethodno usvojena, jer se pojavljuje nakon već postojećeg kognitivnog iskustva usvajanja stranog jezika. Ideja za ovakvu terminologiju inspirisana je nemačkom lingvistikom, koja proučava usvajanje nemačkog jezika kao stranog u evropskom kontekstu, što najčešće znači „nemački nakon engleskog“ (*German after English*) (Hufeisen i Jessner 2009:120). Grafički prikaz određivanja primarnog, sekundarnog i tercijarnog jezika dat je u slici 1.

Slika 1: Šema za određivanje statusa primarnog, sekundarnog i tercijarnog jezika (Hammarberg, 2010:101)

Ovo terminološko rešenje nije široko prihvaćeno, ali Hamarbergovo shvatanje „rasporeda“ jezika jeste.

⁷ U originalu: „...the term third language (L3) refers to a non-native language which is currently being used or acquired in a situation where the person already has knowledge of one or more L2s in addition to one or more L1s“.

Međujezički uticaji i uloga prethodnih jezika

Izučavanje fenomena transfera ima dugu tradiciju u studijama drugog jezika i smatra se jednom od centralnih i najvažnijih tema ove oblasti. Teorija transfera standardno uzima u obzir uticaj prvog jezika na drugi i obrnuto, dok teorija usvajanja trećeg jezika nastoji da u ovaj odnos uključi i sve druge nematernje jezike koje pojedinac poznaje, tako da se u istraživanjima višejezičnosti transfer posmatra iz nove perspektive. Širu definiciju transfera nudi Odlin, po njemu je transfer „uticaj koji se javlja kao posledica sličnosti i razlika između ciljnog jezika i svakog ranije usvajanog jezika (nezavisno od nivoa znanja tog prethodnog jezika.“ (Odlin 2003:436)⁸ Pojedinac koji uči L2 podložan je uticaju samo svog maternjeg jezika, dok se, s druge strane, onaj koji uči L3 nalazi pod uticajem svog maternjeg jezika i prethodnog stranog jezika koji je učio. U slučaju govornika samo dva jezika, jasno je da će se učenje L2 oslanjati na postojeće znanje L1. Međutim, u višejezičnim istraživanjima potrebno je stalno imati na umu da se radi o više od dva jezika i zato se u proučavanjima višejezičnosti češće govori o međujezičkim uticajima (*CLI – crosslinguistic influence*) da bi se tim terminom obuhvatila interakcija između svih jezika (jezičkih sistema) u procesu usvajanja L3. Međujezički uticaji su u žiži ispitivanja proteklih godina, a kao osnovna pitanja izdvajaju se sledeća: da li se, učeći treći jezik, učenik pretežno oslanja na znanje svog prvog jezika ili na znanje prethodnog stranog jezika; pod kojim uslovima i u kojoj kombinaciji jezika će se javiti pozitivni, a kada negativni transfer; da li će zbog fokusiranja na L3 doći do opadanja znanja L2 i, konačno, pod kakvim će uticajem biti L1 (ovo je naročito važno u imigrantskim kontekstima, kada je L1 samo jezik kuće i porodice, ali ne i posla, škole i društvenog života).

Pojedinačnih studija slučaja u proučavanju međujezičkih uticaja u usvajanju trećeg jezika ima mnogo.⁹ Jedna od prvih studija u ovom polju zaslužuje da bude posebno predstavljena. Vilijams-Hamarberg je prva longitudinalna studija usvajanja trećeg jezika. Na nju se pozivaju, odnosno od nje polaze, skoro svi kasniji istraživači. Vrlo je značajno i to što još uvek nisu osporeni zaključci do kojih su autori ovog istraživanja došli. Projekat je pokrenut 1990. godine u Švedskoj, kada je lingvistkinja Sara Vilijams počela da radi na Univerzitetu u Stokholmu (u tom trenutku imala je 28 godina).¹⁰ Ona je neposredno po dolasku počela da uči švedski jezik i odlučila je da prati i beleži svoj napredak. Sara Vilijams je bila ispitanik, a ulogu istraživača je delila sa Hamarbergom. U toku dve školske godine snimali su spontane razgovore koje su vodili na švedskom jeziku i taj audio materijal je bio

⁸ „Transfer is the influence resulting from the similarities and differences between the target language and any other language that has been previously (and perhaps imperfectly) acquired.“

⁹ Vrlo opširna bibliografija o L3 može se naći na sajtu Univerziteta u Darmštatu na adresi: http://www.daf.tu-darmstadt.de/forschungsprojekte/forschungsprojekte/l3forschung/l3bibliography/bibliography_1.de.jsp

¹⁰ Opis projekta i celokupnog istraživanja dostupan je u nekoliko različitih publikacija. Ovde ga dajemo prema knjizi *Processes in Third Language Acquisition* (Hammarberg 2009) koja predstavlja zbornik radova Vilijamsove i Hamarberga, a napisao ju je i uredio sam Bjorn Hamarberg po smrti Sare Vilijams i po okončanju projekta.

osnovni korpus na osnovu kog je rađeno istraživanje. Pored ovih razgovora, snimana je i dodatna vežba pričanja priče na osnovu slike. U prva tri meseca snimanja su se radila jednom nedeljno, a zatim jednom u tri nedelje. Dodatni materijal, na posebnom nosaču zvuka, činile su primedbe i komentari koje je Sara Vilijams imala na sopstveno usvajanje jezika, nakon preslušavanja snimljenog materijala. Potrebno je naglasiti da je Vilijams bila odličan kandidat za ispitivanje međujezičkih uticaja. Ona je Britanka, L1 joj je bio engleski, a L2 nemački. Nemačkim je vladala na vrlo visokom nivou, jer je šest godina živela i radila u Nemačkoj. Švedski nije učila u učionici, već iz svakodnevnog, neformalnog kontakta sa jezikom. Ovde ćemo navesti samo nekoliko najvažnijih rezultata ovog istraživanja, koji su kasnije inspirisali druge autore da ih provere, opovrgnu ili potvrde.

Prilikom učenja trećeg jezika dolazi do transfera iz drugog jezika, štaviše, nekoliko drugih istraživanja pokazuje da je transfer L2→L3 češći nego L1→L3. Na početku učenja L3, čini se da je L2 primarni izvor transfera. Ova pojava još nije dobila svoje konačno objašnjenje, ali većina autora se slaže u tome da je osnovni razlog zašto ne posežemo za svojim maternjim jezikom, nego za prethodnim stranim, taj što su i L2 i L3 strani jezici i što su mehanizmi njihovog usvajanja drugačiji nego oni za usvajanje maternjeg jezika. Primećeno je da je L2 primarni izvor transfera naročito kada je nizak nivo kompetencije L3. Jedan od nalaza studije Vilijams-Hamerberg je i otkriće da učenik dodeljuje različite uloge jezicima koje zna. Svi jezici poznati pre L3 nazvani su pozadinskim jezicima (*background languages*) i postavljeno je pitanje kada će se koji pozadinski jezik aktivirati. To zavisi od toga kakva mu je uloga u usvajanju novog jezika.

Do sada je, u istraživanjima različitih autora, identifikovano nekoliko faktora bitnih za razumevanje međujezičkih uticaja:

- psihotipologija;
- nedavna upotreba (*recency of use*) – što učenik duže nije koristio L2, to će manji uticaj tog L2 biti na L3. Drugim rečima, ako je L2 u aktivnoj upotrebi, lakše će doći do transfera;
- nivo kompetencije u polaznom jeziku – što je veći nivo kompetencije u L2, taj jezik će lakše postati izvor za transfer u L3;
- nivo kompetencije u ciljnom jeziku – što je ostvareni nivo kompetencije u L3 veći, manji će biti uticaj L2 na njega;
- efekat stranog jezika (*foreign language effect*) – potvrđen u različitim studijama, za potrebe transfera aktivira se prethodni strani jezik, jer u našoj svesti ima status stranog jezika. Ovaj faktor se u novijim studijama, počevši od Hamarbergove, naziva i status L2. Mehanizam za usvajanje L2 je bio mnogo sličniji onom koji je potreban za usvajanje L3, nego mehanizmu koji je bio aktiviran prilikom usvajanja L1. Zato se maternji jezik potiskuje kao „nestrani“;

- metakognicija i metalingvistička svesnost (*metalinguistic awareness*) – nastaju kao posledica iskustva u učenju stranog jezika i doprinose bržem usvajanju trećeg jezika, jer su mehanizmi i strategije učenja stranog jezika učeniku već poznati i stoje mu na raspolaganju prilikom učenja novog stranog jezika.

- uzrast – navodi se da starija deca mogu pravilnije da percipiraju sličnosti i razlike između jezika, tako da uzrast može uticati na psihotipologiju (Cenoz 2001:10).

Donekle drugačije nalaze izneo je Ringbom u radu o leksičkom transferu. Naime, on se slaže da je izbor jezika za transfer povezan sa tipološkom sličnošću i nivoom znanja L2, ali ističe da ovaj izbor zavisi i od vrste transfera. Akcentat i intonacija se jako retko baziraju na L2, tu je po svemu sudeći L1 uvek izvor transfera. Leksički transfer je gotovo uvek baziran na L2, ali gramatički i sintaksički nisu, oni zavise od nivoa znanja L2 i od psihotipoloških veza. Transfer diskursa je veoma malo istraživani, ali čini se da je i tu L1 primarni izvor transfera (Ringbom 2001:60).

Istraživanja pokazuju da postojeći L2, čak i kada nije naučen u potpunosti, utiče na usvajanje narednih jezika. Učenik neprestano pokušava da stvori vezu između jezičkog znanja koje već poseduje i onoga koje tek usvaja. Posebno zanimljivo polje za istraživanja međujezičkog uticaja predstavljaju situacije u kojima je L3 tipološki udaljen od L1. Ukoliko maternji govornik neindoevropskog jezika uči L3 koji pripada indoevropskoj porodici, izvor transfera će uvek biti prethodni indoevropski L2 (Hufeisen i Jessner 2009:116).

Psihotipologija

Važnost psihotipologije za transfer među prvima je proučavao Erik Kellerman, a sada je to jedan od ključnih pojmova u istraživanjima međujezičkih uticaja. Ovaj koncept razvijen je prvobitno za učenje L2, ali je proširen i na polje učenja L3. Psihotipologija je učenikova percepcija sličnosti dva jezika, koja može, ali i ne mora biti rezultat stvarnih tipoloških veza između tih jezika. Percipirana bliskost dva jezika važnija je od njihove stvarne, tipološki potvrđene bliskosti. Učenici koji primećuju veze između L2 i L3, lakše će naučiti L3 od onih koji te sličnosti ne vide (nevezano od toga da li su one lingvistički potvrđene ili ne). S druge strane, izostane li psihotipološki percipiran zaključak o sličnosti/bliskosti, transfer može biti blokiran. „Ono što učenik radi jeste pravljenje pretpostavki o ciljnom jeziku, zahvaljujući kojima očekuje da održi komunikaciju. Ako on veruje da su polazni jezik i ciljni jezik u nekom smislu *isti*, ili da postoji velika šansa da jesu isti, doći će do transfera.“ (Kellerman 1979:40). Uticaj psihotipologije potvrđen je u nekoliko odvojenih studija, u ispitivanjima različitih jezika. U Hamarbergovoj studiji psihotipologija se naziva „percipiranom međujezičkom sličnošću“. Vrlo interesantno polje za istraživanje psihotipologije u širem smislu reči otvaraju De Angelis i Selinker kada razmatraju dodatne uticaje učenikove percepcije na njegovo postignuće. Naime, oni se pitaju da li nizak nivo znanja trećeg jezika

može uticati na percepciju sličnosti jezika i tačnosti iskaza koji učenik produkuje. Ako učenik sopstveno znanje vidi kao nedovoljno, da li će on uopšte pokušati da iskoristi neko prethodno jezičko znanje u ciljnom jeziku ili će taj pokušaj biti inhibiran? I, zatim, da li možda postoji neki prag znanja trećeg jezika nakon kojeg učenik uopšte počinje da donosi psihotipološke sudove o sličnosti jezika koji su mu na raspolaganju? (De Angelis i Selinker 2001: 56). Ringbom i Jarvis moguće sličnosti između dva jezika imenuju kao stvarne, percipirane i pretpostavljene sličnosti (*actual, perceived and assumed similarities*) (Ringbom i Jarvis 2009: 106). Pretpostavljene sličnosti, kako je pokazano u nizu studija, imaju neuporedivo veći značaj za usvajanje jezika. Kada je reč o razumevanju ciljnog jezika, učenici direktno percipiraju sličnosti sa jezikom kojim već vladaju. S druge strane, kada je o produkciji na ciljnom jeziku reč, učenici aktiviraju pretpostavljene sličnosti, odnosno pokušavaju primeniti postojeće znanje drugog jezika.

Praktična primena znanja o L3 i usvajanje srpskog kao trećeg jezika

Usvajanje trećeg jezika se može posmatrati iz različitih uglova lingvistike. Iz perspektive primenjene lingvistike pre svega se govori o upotrebi teorijskih dostignuća u pedagoškom radu, odgovara se na pitanje kako se prethodna lingvistička iskustva učenika i studenata mogu iskoristiti da bi nastava trećeg jezika bila efikasnija i da bi davala bolje rezultate. Takođe, primenjena lingvistika se bavi razvijanjem nastavnih metoda kojima bi se podsticao pozitivni transfer i kojima bi se učenje stranih jezika povezal sa drugim nastavnim predmetima. Još uvek ne postoje udžbenik i/ili metoda namenjeni učenju datog jezika kao trećeg, ali to ne znači da se u neko skorije vreme takvo izdanje neće pojaviti. Taj udžbenik bi trebalo da eksplicitno upućuje na sličnosti sa drugim jezicima. „Tipični udžbenik za učenje trećeg jezika bi vrlo verovatno mogao počinjati nekim višim nivoom od samog početka zato što ne bi bilo potrebe za uobičajenim početničkim vežbanjima. Istraživači preporučuju da se krene sa kompleksnim tekstovima od samog početka. Ovakvi izazovi će ohrabriti učenike da aktiviraju svoja već postojeća znanja o jeziku i jezicima i – što je još važnije – o samom procesu učenja jezika“ (Hufeisen i Jessner 2009: 126).¹¹ Ukoliko bi se ovakav udžbenik zaista napravio i ukoliko bi bio korišćen u nastavi stranih jezika, to bi značilo da se početni fokus u učenju stranog jezika pomera sa produkcije na recepciju, sa konkretnog inputa na razvoj strategija u učenju jezika i, konačno, sa objašnjavanja različitih lingvističkih fakata na razvoj učeničkih hipoteza o ciljnom jeziku. Jasno je da je ovaj model nastave jezika koji autorke predlažu još uvek daleko od realizacije, ali to ne znači da nikada neće biti implementiran. Da bi se institucionalizovana nastava stranih jezika eventualno promenila potrebno je uraditi

¹¹ “A prototypical L3 textbook could quite probably begin at a very high level from a very early stage on simply because there would be no need for the usual easy beginner exercises. Researchers recommend starting with complex texts from the outset. These challenges will encourage the learners to employ their already acquired knowledge about language and languages and – more importantly – about the language learning process itself.”

mного empirijskih istraživanja na temu posebnih nastavničkih metoda, a zatim razviti i testove kojima bi se moglo pouzdano izmeriti da li je novi pristup doneo bolji rezultat od tradicionalnih nastavnih metoda. Naravno, svaka veća promena u načinu rada ili u nastavnom programu zahtevala bi promenu pristupa, a verovatno i dodatne obuke nastavnika. Postavlja se pitanje kakva bi uloga nastavnika maternjeg jezika u tom slučaju bila, koliko pažnje bi nastava maternjeg jezika morala da posvećuje stranim jezicima koji se uče u istoj školi i obrnuto. Sve su ovo pitanja koja ostaju da se rešavaju u budućnosti.

Kada govorimo o učenju srpskog kao stranog jezika, tipični odrasli učenik je višjezični govornik najmanje još jednog stranog jezika, obično engleskog. Engleski je najčešći jezik posrednik, ne samo zato što se predavači srpskog kao stranog najčešće njime služe u nastavi, nego i zbog toga što je materijal dostupan za učenje srpskog kao stranog (udžbenički i elektronski) oslonjen takođe na engleski jezik. Prethodno lingvističko iskustvo, u vidu učenja stranog jezika, potvrđuje se kao vrlo bitna komponenta koja olakšava nastavni proces, ali i doprinosi rezultatima učenja. Učenik koji je ranije učio strani jezik poseduje strategiju učenja koju manje ili više svesno primenjuje i na učenje srpskog jezika. Takođe, onog momenta kada učenik sam pronade sličnost sa jezikom koji poznaje od ranije, kao da se otvara put za bolje razumevanje. Na primer, učenici koji su učili nemački jezik lakše i brže razumevaju padežni sistem, ma koliko da je on različit u srpskom i nemačkom jeziku, jer ti učenici već znaju „čemu padeži služe“ u nekom jeziku. U veoma izolovanim slučajevima srpski jezik se javlja kao prvi strani jezik za odrasle učenike. Čak i na dečijem uzrastu, ukoliko nije reč o simultanom bilingvizmu (kada se srpski usvaja kao jedan od maternjih jezika), deca obično paralelno sa srpskim uče još neki strani jezik. Zato su sva proučavanja usvajanja L3 relevantna za razvoj i teorijskog i praktičnog pristupa učenju srpskog kao stranog jezika, jer se on gotovo uvek uči kao treći jezik.

Zaključak

Iako su procesi učenja/usvajanja drugog i trećeg jezika u mnogo čemu slični, pažnja koja je poslednjih decenija posvećena specifičnostima usvajanja trećeg jezika dala je zanimljive rezultate. Istraživanja trećeg jezika obično su usmerena na vokabular, mada se u poslednje vreme sve više pažnje posvećuje sintaksi i fonologiji. Sve ove teme zahtevaju još istraživanja, naročito kada je reč o naprednim nivoima znanja. Takođe, većina do sada urađenih istraživanja bavila se isključivo jezičkom produkcijom, skoro nijedno recepcijom i razumevanjem. Jezici prisutni u istraživanjima su u najvećem broju slučajeva engleski i nemački, jer su to najčešći drugi i treći jezici u Evropi. Zatim ima dosta istraživanja o usvajanju romanskih jezika, kao i određen broj radova o neindoevropskim jezicima. Radovi o usvajanju trećeg jezika zanimljivi su i za metodiku nastave srpskog kao stranog, jer pokazuju da u učionici treba voditi računa o svim jezicima koji su „prisutni“ i o svim mogućim

izvorima pozitivnog transfera. Naša zemlja nema veliki broj imigranata, pa je samim tim spontano učenje srpskog kao trećeg jezika ređe. Zato je istraživanja potrebno usmeravati u pravcu razvoja nastavničkih metoda kojima bi se podsticao pozitivan transfer. Učenicima treba pomoći u razvijanju senzibiliteta za otkrivanje sličnosti između jezika koji trenutno uče i onih jezika kojima već vladaju. Oni bi trebalo da razviju višejezični model razmišljanja o jeziku uopšte, a ne da budu isključivo usmereni na ono što u datom trenutku uče iz jednog jezika.

Literatura

Cenoz, J. (2001). The effect of linguistic distance, L2 status and age on cross-linguistic influence in third language acquisition. U: *Cross-linguistic influence in third language acquisition: Psycholinguistic perspectives* (J. Cenoz, B. Hufeisen i U. Jessner, prir.), Clevedon: Multilingual Matters, 8-20.

Cenoz-Iragui, J. (2010). Third Language Acquisition, U: *Concise Encyclopedia of Applied Linguistics*, (M. Berns, prir.), Oxford: Elsevier, 219-224.

De Angelis, G. i L. Selinker (2001). Interlanguage transfer and competing linguistic systems in the multilingual mind. U: *Cross-linguistic influence in third language acquisition: Psycholinguistic perspectives*, (J. Cenoz, B. Hufeisen i U. Jessner, prir.), Clevedon: Multilingual Matters, 42-58.

De Angelis, G. (2007). *Third or Additional Language Acquisition*. Clevedon: Multilingual Matters Limited

Durbaba, O. (2011). Bilingvizam – preduslovi, klasifikacija i pojavni oblici. *Srpski jezik – studije srpske i slovenske* (16), 589-600.

Hammarberg, B. (2009). *Processes in Third Language Acquisition*. Edinburgh: Edinburgh University Press

Hammarberg, B. (2010). The languages of the multilingual: Some conceptual and terminological issues. U: *Approaches to Third Language Acquisition*, (C. Bardel i C. Lindqvist, prir.), IRAL 48/2-3. Special issue, 91-104.

Hufeisen, B. i U. Jessner (2009). Learning and teaching multiple languages. U: *Handbook of Foreign Language Communication and Learning*, (K. Knapp i G. Antos prir.), Berlin: Mouton de Gruyter, str. 109-138.

Kellerman, E. (1979). Transfer and non-transfer: Where we are now. *Studies in Second Language Acquisition*, 2, 37-57.

Odlin, T. (2003). Crosslinguistic Influence, U: *The Handbook of Second Language Acquisition*, (C. J. Doughty i M. H. Long, prir.), Oxford: Blackwell Publishing, 436-486.

Ringbom, H. (2001). Lexical transfer in L3 production. U: *Cross-linguistic influence in third language acquisition: Psycholinguistic perspectives* (J. Cenoz, B. Hufeisen i U. Jessner, prir.), Clevedon: Multilingual Matters, 59-68.

Ringbom, H. i S. Jarvis (2009). The importance of Cross-Linguistic Similarity in Foreign Language Learning, U: *The Handbook of Language Teaching*, (C. J. Doughty i M. H. Long, prir.), Oxford: Blackwell Publishing, 106-118.

**THIRD LANGUAGE ACQUISITION – GENERAL
CHARACTERISTICS AND SERBIAN AS L3**

Summary

Serbian as a foreign language is usually studied not as a second (L2), but as a third language (L3) or *second foreign* language. Familiarity with a previous foreign language is a very common occurrence even among children, and is typically the case with adults. This paper will present some of the main topics that concern third language acquisition (TLA), as this is a relatively new theoretical discipline, emerged from theories of second language acquisition (SLA) and studies of multilingualism. Uncertainties TLA is trying to clarify are whether the previous knowledge of a second language is accountable for (potentially) faster acquisition of the third language, or the learners' metalinguistic competence and previous experience with learning a foreign language have a stronger impact on this process. In previous research, transfer could not explain all possible relations between the languages an individual is familiar with. Therefore, the works in this area started to concentrate around crosslinguistic influence (CLI), a topic frequently looked at in recent years, due to the dilemma of whether the learner is relying on the knowledge of his mother tongue or his second language while learning a third language. Although the term *third language* is often used, there is still confusion about its exact meaning and appropriate usage. Hence, this work also presents problems surrounding the terminological definition of the concepts of second and third language. This paper particularly considers psychotypology, discussing subjective assessments made about similarities and differences between languages and the way these subjective assessments influence the learning process and its outcome.

Key words: third language, second language, crosslinguistic influence, psychotypology